

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Тыва

Улуг-Хемский кожуун республики Тыва

МБОУ СОШ с. Арыг-Узюнский

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора по УВР

 Шивитлей Н.А.

Приказ №4 от «30» август 2023 г.

УТВЕРЖДЕНО

Директор

 Аир-Санаа С.М.

Приказ №4 от «30» август 2023 г.

**Адаптированная общеобразовательная программа начального общего
образования обучающихся с нарушениями опорно-двигательного
аппарата (вариант 6.1)
по родному (тувинскому) языку
для 3 класса
уровень: базовый**

с.Арыг-Узуу 2023

3-кү класска тыва дыл эртемнинң ажылчын программазы

Тайылбыр бижик

3-ку класстын тыва дыл программазын Тыва Республиканын ниити өөредилгезинин эге школага 1-4 класстарга тыва дыл талазы-биле федералдыг күрүне стандарттарынга дүүштүр Ш.Ч.Сат, Н.М.Ондар, Н.Ч. Дамбаны-биле база Россия Федерациязынын ооредилге яамызынын 2021 чылдын май 21-де ундурген 286 дугаарлыг дужаалынга болгаш чаа санитар- эпидемиологтуг негелделерге даянып тургускан. (СП 2.4.3648-20 «Санитарно-эпидемиологические требования в организациям воспитания и обучения, отдыха и оздоровления детей и молодежи», с постановлением Главного государственного санитарного врача Российской Федерации от 28.09.2020 № 28). Ук программа Арыг-Узуу ортумак нити билиг школазынын 2022-2023 ооредилге чылынын планы-биле дугжуп турар.

Өөредиглиг план дараазында методиктиг сумелерниң дузазы-биле ажыглаттынмышаан, уругларның шингээдип алган билиглерин, мергежилдерин, чанчылдарын тыва дыл программазының негелделеринге дүүштүр эге класс башкыларынга А.А Алдын-оолдун «Диктантылар болгаш эдертиглер чыындызы»-биле хынаарын сумелеп турар. Тыва Республиканың ниити өөредилгезининң национал девискээр кезээ 3-кү класс өөреникчилерининң ниити сайзыралынче, оларның билиинин практиктиг болурунче угланмышаан программаны тургузарда эртемниининң, дес-дараалашкаанының, көргүзүглүүнүнң болгаш коммуникативтиг принциптерге даянып база уругларның назы-харын барымдаалап тургаш, тургускан.

«Тыва дыл» деп эртемнинң өөредилге планында туружу

Ниитизи-биле программа ёзугаар 3-кү класска неделяда 1 шак, бүдүн чылда 34шак көрдүнгөн.

Эге класстарга тыва дылды өөредирининң кол сорулгалары:

- 1) Уругларны медреселдии-биле шын номчуур, бижиир болгаш чугаалаарынга өөредири;
- 2) оларга төрээн дыл талазы-биле эге билиглерни бээри;
- 3) уругларны ном ажыглаарынга чанчыктырар болгаш оларның дылга сонuurгалын, номчулга болгаш бижилге-биле холбаштыр бойдушту, ниитилел амыдыралын хайгаараарынга үндезилээш, өөреникчилерни материалистиг күзел-бодал-биле чепсеглээри;
- 4) уругларны мораль болгаш эстетика талазы-биле кижизидери;
- 5) өөренип турар чүүлдерни сайгарып, бөлүктөп, деннеп, туннеп билиринге, оларның иштинден кол болгаш чугула чүүлдерни тып, тайылбырлаарынга өөреникчилерни таныштырары.

3-ку класска тыва дыл программазын шингээткенинин планнаттыг туннелдери:

Личностуг (бот хамаарылгалыг)

Өөреникчилерге хевирлеттинген турар билиглер:

- Төрээн дылывыс харылзажырының база мээ-медреселивистинң шынарын көргүзерининң кол чепсээ;
- Төрээн дыл национал культуравыстың кол болуушкуну;
- Сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдың бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чөптүг ажыглап билири.;

- Төрээн дылын улаштыр өөрениринге сонуургалын оттуары;
- Аас болгаш бижимел чугаага дылдың уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.
- Бойдусту, ниитилел амыдыралын хайгаараарынга үндезилээш, материалистиг үзел-бодал-биле чепсеглээри.

Өөреникчилерге хевирлеттинип болурунун билиглери:

- Төрээн дылын сайзырадырынга. ону кадагалап арттыарынга өөреникчинин бот киржилгези;
- Аас чугаага дылдың уран-чечен аргаларын эстетиктиг талазынче угландыраы.

Предметтиг (эртемге хамаарыштыр)

Өөреникчилернин билип алган турар уjurлуг билиглери:

3-ку класска тыва дыл программасы 4 бөлүктөн тургустунган.

1. «Үннер болгаш үжүктөр»
2. «Сөс»
3. «Чугаа кезектери»
4. «Домак»
5. «Чугаа сайзырадылгазы»

1.«Үннер болгаш үжүктөр» деп бөлүккө хамаарыштыр: 3-кү класска үннер, үжүктөр дугайын өөренип тура, сөстүн үн-үжүктүг анализин чорударынга кичээнгейни кошкадып болбас болгаш дараазында чүүлдерни ханыладыр өөредир, шын бижиирин чедип алыр:

1. Кыска, узун болгаш өк-биле адаар ажык үннер.
2. Я, е, ё, ю деп и уннуг ужулктөр.
3. Сөс иштинге дулей болгаш ыткыр ажык эвес ужулктөрни бижири.
4. Сөс эгезинге т—д, п—б деп үжүктөрни бижири. Эгезинге чаңчыл ёзугаар т бижиир сөстөр.
5. Слог. Сөстөрни аас болгаш бижимел-биле слогтарга чарары.
6. Сөстөрни бир одуругдан өске одуругже шын көжүрүп билири..

2.«Сөс» деп бөлүккө хамаарыштыр өөредир чүүлдер:

1. Сөстүн составы. Дазыл болгаш чаңгыс (ниити) дазылдыг сөстөр. Дазыл болгаш кожумак дугайында бөдүүн билиг.
2. Сөс иштинге дакпырлаан **тт, нн** деп үжүктөрни шын бижири.
3. Тып, **тик, теп, тырт, төк, тут** деп сөстөрни болгаш оларныч хевирлерин шын бижиир
4. Дефистеп бижиир нарын сөстөр.
5. -дыр (-дур, -дур, -тыр, -тир, -тур, -тур) деп артынчы болгаш ооң янзыларын шын бижири.

3. «Чугаа кезектери» деп бөлүккө дараазында чугаа кезектери-биле таныжар: чүве ады, кылыг сөзү, демдек ады, сан ады., эдеренчилер.

1. Чүве ады. Чүве аттарының саннарга өскерлири. Чүве аттарының падежтерге өскерлири. Хуу чүве аттарын шын бижири.
2. Кылыг сөзү. Кылыг сөстөрүнүн үелерге өскерлири.
3. Демдек ады. Чүвөлөрнүн шынарын, чүзүнүн, хевирин, хемчээлин, амданын, өң-чүзүнүн көргүзөр демдек аттары.

4. «**Домак**» деп бөлүккө 3-ку класска уругларнын 1-ги, 2-ги класстарга билиглерин болгаш мергежилдерин ханыладыр билиндирер, оларны практика кырынга ажыглап билиринге чаңчыктырар.

1. Медээ, айтырыг, кыйгырыг домактарын мурнунда класстарга тускайлап өөрөтпээн, чугле бижик демдектерин барымдаалап, домактарны шын, аянын номчуурунга таныжылга чоруткан. Ам 3-кү класска айтырыг, кыйгырыг, медээ домактарын тус-тузунда утка талазы-биле билиндирер болгаш домактарны шын аялгалыг кылдыр номчуп билиринге өөредир. Домактарны утка талазы-биле бот- боттарындан ылгап билирин чедип алыр. Диалогтун дузазы биле уругларнын харылзаажыр аргаларын уругларга билиндирер.

2. Домак кижигуннери. Домак иштинден кол сөс болгаш сөглөкчини тып билири. Кол сөс биле сөглөкчиниң айтырыгларын тус-тузунда тургузуп билири. Домакта кымны азы чүнү илереткенин, оон дугайында чуу дээнин тодарадып билири. Харылзаалыг чугааны аңгы- аңгы домактарга чарары.

3. Кол сөс биле сөглөкчиден аңгыда домактын ийиги черге кижигуннериниң дугайында долу билиг бээр.

4. Домакта санай адаан сөстөрниң («**чаңгыс** аймак кижигуннер» деп терминни бербес) аразынга биче секти салыры. Домакта санай адаан сөстөрниң шын номчуурун чедип алыры. Адап турда ол сөстөрниң аразынга үн доктаап турар (пауза бар) дээрзин практика кырынга таныштырар. Домак-биле ажыл — уругларнын аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадыр талазы-биле ажылдарнын бир хевири. 3-кү класска домак- биле ажылдың негелделери чоорту нарыыдаар болгаш ханылаар ужурлуг.

5. 3-кү класска чугаа сайзырадылгазынга хамаарыштыр харылзаалыг чугааны тургузуп өөрениринге чорудар ажылдарнын кол хевирлери — эдертиг болгаш чогаадыг бижидер негелделери чоорту нарыыдаар. Эдертиг-даа, чогаадыг-даа бижидип тургаш, бердинген планның дараалашкаан хажытпайн бижип өөрениринге уругларны чаңчыктырып, дараазында негелделерни сагып билиринге өөредир:

1. Домактарны харылзаалыг болгаш дес-дараалашкак кылдыр тургузары;
2. План ёзугаар бижип тургаш, чунуң дугайында мурнай, а чүнү ооң соонда бижири азы чүнү шуут биживейн барып болурун өөреникчиниң шын шилип билири;
3. Кол утказын өскертпейн, фактыларны, болуушкуннарны шын дамчыдары;
4. Сөзүглелдин, кезектерин (абзацтарын) планның пунктуларынга хамаарыштыр тып бижири;
5. Сөзүглелдин сөөлүн шын төндүрери, бодунуң хамаарылгазын илередип шыдаары.

Өөреникчилерниң өөренип ап болур аргалары:

- Төрээн дылының бүгү үннерин болгаш үжүктөрүн, оларнын кол ылгалын билген турар ужурлуг;
- Сөс иштинге болгаш сөс эгезинге ажык эвес үннерниң шын бижилгезин билген турар ;
- Домактарнын болгаш сөстөрниң анализ-синтезтиг сайгарылгазын кылып, домактардан сөстөрни ылгап тывар;
- Сөстөрниң шын көжүрерин билген турар;

- Артынчы состерни состерни сос биле шын бижииринин дурумнерин билир уjurлуг;
- Чугаа кезектерин аразында ылгап билген турар уjurлуг;
- Домактын чугула кезигүннерин, домак итштинде состерниң харылзаазын шын тып билген турар.
- Сөзүглел-биле ажылдап, ында домактарны дес-дараалаштыр аас болгаш бижимел чугааның дузазы-биле дамчыдып билген турар уjurлуг.

Метапредметтиг

Регулятивтиг (углаар-баштаар)

Өөреникчилерниң чогуур деңгелге билип алыр уjurлуг билиглери:

- Өөренип турар эртемниң тема, бөлүк аайы-биле кол сорулгаларын, утказын угаап билири;
- Башкының удуртулгазы-биле бердинген даалгаларны күүседип өөренири;
- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуациалыг частырыгларны тып билирин боттандыра;
- Чаа чувени билип алыр чүткул-сонуургалын улам сайзырадыр
- Салдынган сорулгага дүүштүр кылыр уjurлуг ажылды планнап, хайгаарап, ооң туңгелдинге чедериниң болдунар аргаларын тодарадып билирин өөрөдир.
- Сорулганы шын салып, ону чедип алырының аргаларын дилеп , тып билирин өөрөдир.
- Өөрөнгөн чүүлдерин сайгарып, бөлүктөп, деңгел, туңгел билиринге, оларның иштинден кол болгаш чаа чугула чүүлдерни тып, тайылбырлаарына өөреникчилерни чаңчыктыра.

Өөреникчилерниң өөрөнип ап болур аргалары:

- Өөрөнгөн темазына алган билиглери туңгел болгаш үнөлөп билирин боттандыра;
- аас болгаш бижимел чугааны дылдың негелдери-биле чогуур үезинде практика кырына өскөртип болгаш ажыглап билири

Билиин ханыладырына туңгелдер (познавательные)

Өөреникчилерниң өөрөнип алыр уjurлуг билиглери:

- өөрөдиге даалгаларын кууседип турар үеде херек уjurлуг медээлерни немелде номнар, статьялар болгаш энциклопедиялардан тып билири;
- бодунуң назы-харына дүүштүр янзы-бүрү словарьларга, справочниктерга даянып билири;
- дылдың негелдерин күүседирде янзы-бүрү схемаларны, модельдерни, символ-демдектерни ажыглап билири;
- белен таблицаларны, схемаларны, сөзүглелдерни немээри;
- дылдың адырлары: үн-үжук, сөс тургузуу, чугаа кезээ, домак кезигүнү, бөдүүн домак дугайында алган билиглери деңгел, бөлүктөп, тып, ажыглап билири;
- алган билиглери план болгаш таблица дузазы-биле системажыдып, бөлүктөп, туңгел билири;
- сөстө орфограммаларны янзы-бүрү аргалар-биле хынап билири;
- номчаан сөзүглелдериниң кол утказын ылгап үндүрери;

- бодунуң чугаазын тода болгаш билдингир кылдыр дыңнакчыга дамчыдып билири;
- словарьда, библиотека каталогтарында бар чугула медээлерни кылып, ону дилеп, шыгжап чаңчыгары. Компьютерге ажылдап өөренири.
- эштежип ажылдаарынга өөренир. Бодун аңгы-аңгы рольдарга киириштирер (удуртур, күүседир)
- херек материалдарны дилеп, тып билири. (янзы-бүрү номнар, словарь, интернет)

Өөреникчилерниң өөренип ап болур аргалары:

- Библиотека болгаш Интернет дузазы-биле херек билиглерни тып, ажыглап билири;
- Аас болгаш бижимел чугааны шын болгаш медреселдиги-биле тургузуп билири;
- Болушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып, дамчыдып билири;
- Алган медээлерни сайгарып, критикалап билири;

Коммуникативтиг

Өөреникчилерниң өөренип алыр билиглери:

- аас чугаага диалогту ажыглап билири;
- аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай туңнелге келиринге ооредири;
- бот туружун болгаш бодалын быжыглап чаңчыгары;
- аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай туңнелге келиринге өөредири;
- коммуникативтиг сорулгаларны шийтпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

Өөреникчилерниң өөренип ап болур аргалары:

- коммуникативтиг сорулгаларны дыннакчыга тода, дорт, дес-дараалашкаа-биле медээни, билигни чедирери;
- удур-дедир хыналда уезинде бот-боттарынга дузаны үезинде чедирип, билири болгаш коммуникативтиг сорулгаларны шийтпирлээринге дылдың аргаларын чедимчелиг ажыглаары;

Өөрөдиге чылының төнчүзүнде уругларның билип алган турар уjurлуг билиглери

-Сөстүң тургузуу: дазыл, чогаадылга, өскертилге кожумактары;

-чугаа кезектери: демдек ады, чүве ады, кылыг сөзү, эдеринчилер;

--Шын бижилгезин өөренип алганы сөстөрлиг 45-55 хире сөстүг сөзүглелди чараш хол үжүү-биле чазыг чокка дужуруп азы адап бээрге бижиири. Херек таварылгада улуг секти, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин шын салыры;

-фонетиктиг сайгарылганы кылыры: сөстөрни слогтарга чарары, ажык болгаш ажык эвес үннерни ылгап, сөстөрдө үннерни болгаш үжүктөрни шын тодарадып билири;

-сөстөрни тургузуг талазы-биле сайгарып билири (дазыл, чогаадылга, өскертилге кожумактарын ылгаары);

-чугаа кезектерин болгаш оларнын грамматиктиг демдектерин (чүве адынын падежин, кылыг созунун уелерин) билири;

-домакта сөстөрниң аразында харылзаазын тургузар, оларны сос каттыжышкыннарынга чарар;

-домактарнын бөдүүн синтаксистиг сайгарылгазын кылыр:чугаалаар сорулгазының аайы-биле оларның янзызын тодарадыр, чугула болгаш ийиги черге кижигүннерин аңгылаар, оларның аразында харылзаазын айтырыглар дузазы-биле тургузар.

- коллективтии – биле тургускан план езугаар 45-50 состуг эдертиг болгаш чогаадыг бижиир;
- сагыш-сеткилди, бодалдарны илередиринге дылдың бай-байлаан, уран-чечен аргаларын чөптүг ажыглап билири.;
- аас болгаш бижимел чугаага дылдың уран-чечен аргаларын чедимчелиг ажыглап билири.
- сюжеттиг чуруктар-биле чугаа сайзырадырының ажылдарын чорудары;
- бот хыналданы, удур-дедир хыналданы болгаш орфографтыг, пунктуациалыг частырыгларны тып билирин боттандыра;
- болуушкуннарны логиктиг (бодамчалыг) сайгарылгага даянып, дамчыдып билири;
- аңгы-аңгы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай туңнелге келиринге өөредири;
- ангы-ангы бодалдарны өөренип, сайгарып билири болгаш чаңгыс аай туңнелге келиринге өөредири.

3-ку класска ажыглаар өөредилге-методиктиг комплекс:

1. Тыва дыл. 3 класс. Ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному. Ш.Ч. Сат, Н.М. Ондар, Н.Ч.Дамба, Кызыл: Национал школа хөгжүдөр институт.-2013.-166 ар.
2. Диктантылар чыындызы. А.А.Алдын-оол. Кызыл: Ю.Ш. Кюнзегеш аттыг Тыванын ном ундурер чери -2010.
3. 1-4 класстарга тыва дыл болгаш номчулга программазы. Ойдан-оол А.К., Ондар Э.Д.. Кызыл: Тыванын ном ундурер чери.-2000.
4. Эдертиглер чыындызы. 2-4 кл. А.А.Алдын-оол. Кызыл: Ю.Ш. Кюнзегеш аттыг Тыванын ном ундурер чери.-2011.

3-кү класска тыва дыл эртеминин календарь-тематиктиг планнаашкыны

№	Кичээлдин темазы	План. хүнү	Болган хүнү
Уннер болгаш ужуктер.			
1	Уннер болгаш үжүктөр.		
2	Ажык уннер.		
3	Кадыг (Ъ) болгаш чымчак (Ь) демдектерлиг сөстөр. Словарьлыг диктант.		
4	Е, е, ю, я үжүктөрлиг сөстөр.		
5	Ажык эвес уннер. Частырыглар-биле ажыл.		
6	Эгезинге П болгаш Т бижиир сөстөр.		
7	Эгезинде Т-Д бижиир сөстөр. Чаңчыл ёзугаар эгезинге Т бижиир сөстөр		
8	Сөстүн эгезинге п-б, т-д бижиир сөстөргө катаптаашкын.		
9	Сөс иштинге дакпырлаан тт, нн деп үжүктөрни шын бижири.		
10	Сөстүн тургузуу (составы).		
11	Чангыс дазылдыг сөстөр		
12	Чогаадылга кожумактарының дугайында билиг.		
13	Оскертилге кожумактары дугайында билиг.		
14	Хыналда диктант		
15	Тып, тик, төк, тырт, теп, тут деп сөстөргө кожумактар немежиирге шын бижири.		
16	-дыр, (-дир,-дур,-дүр,-тыр,-тир,-тур,-түр) деп артынчыларны шын бижири.		
17	"Сөс тургузуу" деп темага хыналда ажыл.		
18	Чүве ады		
19	Чүве адының саннарга өскерлири.		
20	Чүве адының падежтерге өскерлири.		
21	Шилилгелиг диктант "Ажы-төлдүн хүлүмзүрүү"		
22	Демдек адынын домакка ролью.		
23	Дөмей болгаш удурланышкак уткалыг демдек аттары.		
24	Түң болгаш дугаар сан аттары. Словарьлыг диктант		
25	Нарын сан аттарын, чыырынын сан аттарын шын бижири.		
26	Хыналда диктант		
27	Кылыг сөзүнүн дугайында билиг.		
28	Кылыг сөзүнүн болур болгаш болбас хевирлери.		
29	Кылыг созунун амгы уези.		
30	Кылыг созунун эрткен уези.		
31	Кылыг созунун келир уези.		

32	Шилилгелиг диктант "Школаже баар болгаш чанар оруум"		
33	Домакта санай адаан сөстерниң аразынга биче сек.		
34	Чыл дургузунда ооренген чуулдерни катаптаары.		